

Межі правомірності знищення або пошкодження об'єктів експертизи

Станіслав Шептуховський

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник наукової лабораторії (наукової установи), Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ, м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0087-1868>, e-mail: sci_fight@ukr.net

Розглянуто підстави та наслідки проведення судової експертизи, пов'язаної із витрачанням, пошкодженням, знищенням і зміною властивостей об'єкта дослідження.

Ключові слова: власність; судова експертиза; знищення.

Limits of Lawfulness Regarding Destruction or Damage to Forensic Examination Objects

Stanislav Sheptukhovskiy

The author outlines the reasons and consequences of conducting forensic examination related to the consumption, damage, destruction, and alteration of the research object's properties.

Keywords: property; forensic examination; destruction.

Недоторканність права власності є одним із загальних принципів кримінального провадження (п. 9 ч. 1 ст. 7, ст. 16 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) [1]). Проте недоторканність не є абсолютною. Допустимим є позбавлення або обмеження права власності на підставі вмотивованого судового рішення (у разі тимчасового вилучення майна — і без такого рішення). Крім того, закон спонукає до максимального збереження об'єкта судової експертизи. Уводячи оцінний критерій, законодавець припускає хоч і мінімальне, але неминуче втручання в цілісність (схоронність) такого об'єкта, коли проведення дослідження потребує

його витрачання або зміни властивостей, тобто застосування руйнівних методів. Оскільки об'єкт експертизи майже завжди є ще й об'єктом права власності, варто розглянути аспекти забезпечення або, навпаки, обмеження цього права.

Так, «під час проведення судових експертиз (обстежень і досліджень) об'єкти дослідження можуть бути пошкоджені або витрачені лише у тій мірі, в якій це необхідно для дослідження» (ст. 5 Закон України «Про судову експертизу» (далі — профільний Закон) [2]). Metі збереження згаданого об'єкта підпорядковано й належність до дисциплінарних проступків судового експерта «порушення порядку

зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження» та «застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку» (п. 8, 9 ч. 3 ст. 14 профільного Закону [2]). Загальне уявлення про порядок правомірного пошкодження й витрачання, зокрема, унаслідок застосування руйнівних методів, мали б надати акти, які унормовують процедуру відповідних видів судочинства.

Так, експерт у кримінальному провадженні зобов'язаний забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо ж дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт має одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта (п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК [1]). Схожим (але не тотожним) є цей порядок у цивільному, господарському процесі та в адміністративному судочинстві: для такого дослідження необхідним є одержання експертом ухвали суду або письмового дозволу відповідного учасника (ч. 3, 4 ст. 108 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) [3], ч. 3, 4 ст. 103 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) [4], ч. 3, 4 ст. 104, ч. 3, 4 ст. 106 Кодексу України про адміністративні правопорушення [5]).

У цивільному праві знищення й пошкодження об'єкта експертизи унормовано в площині права власності та його елементів. Так, власник во-

лодіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд; він має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, що не суперечать закону (ч. 1, 2, 6 ст. 319 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) [6]). Право власності (п. 4 ч. 1 ст. 346, ст. 349 ЦК [6]) та право володіння (ч. 3 ст. 399 ЦК [6]) майном припиняються в разі знищення майна.

Одноразове використання споживчої речі знищує її або псує первинний вигляд (ч. 1 ст. 185 ЦК [6]); це можна порівняти зі згаданими витрачанням об'єкта дослідження та зміною його властивостей.

Утрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, є реальними збитками (п. 1 ч. 2 ст. 22 ЦК); моральна шкода полягає, зокрема, у душевних стражданнях у зв'язку зі знищенням або пошкодженням майна (п. 3 ч. 2 ст. 23 ЦК). «Часткового» знищення ЦК не визнає [6].

Порівняння наведених приписів процесуальних кодексів та профільного Закону залишає простір для роздумів про співвідношення категорій «витрачання» й «пошкодження» та «зміна властивостей» і «знищення» (повне або часткове). Низка конструкцій ЦК застосовує «знищення» й «пошкодження» хоч і в одному контексті, проте розрізняє (п. 1 ч. 2 ст. 22; п. 3 ч. 2 ст. 23; ч. 1 ст. 228; ст. 323; ч. 4 ст. 337 тощо) [6].

З огляду на нетотожність повноважень за профільним Законом та процесуальними кодексами доречно говорити про *комплементарний*

характер права, наданого експерту спеціальним законодавчим актом (профільним Законом), а не про його повторне згадування у тому чи тому кодексі. Дійсно, установлюючи права експерта у відповідних видах судочинства, КПК (ч. 1, пп. 8 ч. 3 ст. 69) [1], ЦПК (п. 6 ч. 6 ст. 72) [3], ГПК (п. 6 ч. 6 ст. 69) [4] та Кодекс адміністративного судочинства України (п. 6 ч. 6 ст. 68) [7] відсилають до прав, передбачених профільним Законом. І хоча можливість знищення або пошкодження об'єкта дослідження (ст. 5 профільного Закону) [2] визначено як особливість виконання правового припису про його максимальне збереження та структурно не належить до статті про права експерта (ст. 13) [2], ця можливість є саме правом особи, яка проводить дослідження, тобто судового експерта. Тож сумарно йдеться про право судового експерта витратити, пошкодити, а також знищувати частково, повністю, змінювати властивості об'єкта дослідження. Порядок застосування цих прав не єдиний. Наслідком відмежування «дослідницького» витрачання та пошкодження від «процесуального» знищення і зміни властивостей є незастосування до останніх вимоги щодо мінімізації руйнівного впливу. Відповідно витрачання або пошкодження, які не призводять до зміни властивостей чи принаймні часткового знищення об'єкта дослідження, дозволу не потребують. І навпаки, удаючись до зміни властивостей, повного або часткового знищення об'єкта дослі-

дження в судочинстві експерт діє з дозволу суду чи особи, яка його залучила. Але ж визначення ролі осіб, які можуть надати цей дозвіл, здійснено законодавцем без жодного зв'язку із правом власності на об'єкт дослідження.

Зокрема, у кримінальному процесі особами, які залучили експерта, а отже, такими, що надають експертіві дозвіл на знищення або зміну властивостей об'єкта дослідження, є сторони кримінального провадження (ч. 1 ст. 242 КПК). Суд не залучає експерта, а *доручає* (ч. 1 ст. 101, ст. 332 КПК) йому проведення експертизи. Своєю чергою слідчий суддя так само *доручає* проведення експертизи (ч. 1 ст. 101, ч. 6 й 7 ст. 244 КПК); за клопотанням сторони захисту *залучає* експерта (ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 243, ч. 8 ст. 244 КПК); *призначає* експертизу за клопотанням сторони кримінального провадження (ч. 1 ст. 245 КПК). Зміст п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК створює підґрунтя для дискусії про те, чи має суд таке саме, як у слідчого судді й сторін, право надати дозвіл на проведення експертного дослідження, яке змінює властивості або знищує об'єкт дослідження [1].

Зрозуміло, що об'єктом протиправних дій (предметом кримінального правопорушення, його засобом або знаряддям, зрештою, доказом, тобто річчю, яка може бути об'єктом дослідження), не завжди є майно потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого. На це майже прямо вказує перелік учасників кримінального провадження, до якого належать

«третья особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування» (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК) та норми про повернення під час закінчення кримінального провадження власнику деяких видів предметів спеціальної конфіскації (п. 1, 5 ч. 9, ч. 10 ст. 100 КПК). Проте правом залучати експерта наділено (ч. 1 ст. 242 КПК) не учасників, а *сторони* кримінального провадження. Їх коло вужче (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК) і не містить, власне, експерта, а також (на додачу до згаданої «третьої» та «іншої» осіб), зокрема, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, заявника, зокрема викривача, свідка. Відтак, наприклад, заявник, маючи право подавати речі й документи на підтвердження своєї заяви (п. 2 ч. 2 ст. 60 КПК), не має можливості заперечувати (шляхом ненадання дозволу) проти їх знищення під час дослідження. Ба більше, експертиза, оскільки вона є слідчою (розшуковою) дією, спрямована як на одержання нових доказів, так і на перевірку вже отриманих (ч. 1 ст. 233 КПК); перевірку доказів однієї сторони може здійснювати (і здійснює) протилежна сторона (наприклад, п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК) [1].

Оскільки сторона захисту для проведення експертизи має право самостійно залучати експертів на договірних умовах (п. 2 ч. 1 ст. 243 КПК) [6], варто розглянути правові межі такого правочину. За здійснення цивільних

прав не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі (ч. 3 ст. 13 ЦК України) [6]. Правочин, спрямований, зокрема, на знищення або пошкодження майна фізичної або юридичної особи, вважається таким, що порушує публічний порядок; він є нікчемним (ч. 1, 2 ст. 228 ЦК) [6]. Відтак, договори на проведення експертиз, пов'язаних із пошкодженням або знищенням об'єкта дослідження, що не перебуває у власності замовника (сторони захисту в кримінальному провадженні) формально підпадає під наведену ознаку нікчемного договору. Однак тут застосовним є механізм залучення експерта слідчим суддею за клопотанням сторони захисту, адже у відповідних випадках така сторона *«не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин»* (п. 3 ч. 1 ст. 243, п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК) [1].

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
  5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
  6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).
  7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 05.09.2024).